

НАРОДНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПІД
ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В НАУКОВИХ СТУДІЯХ
В.В.ГРАБОВЕЦЬКОГО

Про запорізьке козацтво і Богдана Хмельницького вийшла значна кількість історичних праць. Фундаментальні дослідження про славного запорізького гетьмана написали Володимир Антонович, Микола Костомаров, Іван Куліш, Михайло Грушевський, Іван Крип'якевич, Володимир Левицький, Валерій Смолій, Валерій Степанков... Вже понад сорок років історію запорізького козацтва і народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького досліджує В.В.Грабовецький. Перу вченого належить близько 50 праць з даної проблематики.¹

Символічно, що перша стаття в науковій біографії В.В.Грабовецького присвячена українському гетьману. В 1953 р. вчений опублікував на сторінках газети «Радянське життя» (Винники) працю «Там, де проходив Богдан Хмельницький». За нею послідували одна за одною статті «Богдан Хмельницький під Львовом», «Документи Богдана Хмельницького», «Участь козацьких мас західноукраїнських земель у визвольній війні українського народу 1648-1654 рр.», «Західноукраїнські землі за часів Хмельниччини», «Збройні селянсько-міщанських збройних виступів у Галичині в період визвольної війни українського народу (1648)», «День перший і останній» та інші.² У 1989 р. В.В.Грабовецький опублікував фундаментальну працю «Важко праведних гетьманів», в якій описав діяльність запорізьких козацьких Івана Підкови, Якова Шаха, Самійла Кішки, Северина Наливайка, Дмитрія Лободи, Якова Бородавки, Петра Сагайдачного, Оліфера Голуба, Дмитрія Чорного, Тараса Трясила, Івана Сулими, Павла Павлюка... і, звичайно, Богдана Хмельницького.

В центрі наукових студій В.В.Грабовецького знаходиться проблема твору народно-визвольної війни на західноукраїнські землі. Починаючи з 1951 р. вчений опублікував серію історичних нарисів на сторінках газети «Українська правда»: «Відлуння чигиринських дзвонів на Прикарпатті», «Висхідні визвольних військ Богдана Хмельницького в Галицьку землю», «Вступова до твору визначного історика України Михайла Грушевського «Хмельницький і хмельниччина» та ін. В.В.Грабовецький одним із перших написав про соратників Богдана Хмельницького в боротьбі проти польської Польщі. У 1989 р. він опублікував статтю «Легендарний герой» про запорізького полковника Івана Богуна, а наступного року дослідження визвольних походів Максима Кривоноса влітку 1648 року на Поділля в статті «Висхідні походи Максима Кривоноса влітку 1648 року на Поділля в період визвольної війни українського народу» та ін. Найбільше праць В.В.Грабовецький присвятив легендарному козацькому ватажку, соратнику Хмельницького,

Семену Височану. Уже в 1969 р. на сторінках «Радянської енциклопедії історії України» (т.І.) з'являється біографічний нарис «Височан Семен (Сень Гнатович)». Ця стаття відомого українського дослідника була також опублікована в «Українській Радянській Енциклопедії» (1978, т.2). Велика увага діяльності С.Височана приділена В.В.Грабовецьким у його монографії «Гуцульщина XIII-XIX століть. Історичний нарис».

В 1995 р. В.В.Грабовецький видав змістовну працю «Семен Височан», в якій висвітлив полководницьку діяльність свого героя на Покутті, Тлумаччині й Обертинщині, Заболотівщині. Дослідник аргументовано довів, що повстання, очолюване Семеном Височаном, зробило великий вплив на Гуцульщину. «Вперше про Ігната Височана (батька Семена), – пише В.В.Грабовецький, – згадується в міських галицьких актах у 1609 р... батько Семена, родом із наддністрянського села Вікторова, що було в складі Галицького староства і, безсумнівно, походив із селянського середовища. На це вказують тогочасні повідомлення...».³ Про час народження і дитинства Семена Височана майже нічого невідомо. Вперше про нього в 1626 р. в одній із скарг згадують шляхтичі Сулятицькі і Боднарівські.⁴ «Семен, – пише В.В.Грабовецький, – ріс в умовах постійної боротьби з шляхтою і татарами, набирав військового досвіду і практики, що відіграло немаловажну роль у його майбутній діяльності. В наступних роках звістки про Ігната Височана зникають, а Семен з початком визвольної війни 1648 р. очолює народний рух на Галицькій землі».⁵

Історик аргументовано довів, що «в кінці 1648 р. під владою Семена Височана перебувала більша частина Галицької землі, особливо південна, яка в основному охоплювала територію Коломийського повіту, або Покуття. Виняток становили міста Галич, Коломия, Солотвина, де зібрані великі шляхетські загоны й чужоземне міщанство, яке управляло цими містами і всіляко підтримувало шляхетський уряд».⁶ В.В.Грабовецький намагався визначити кількісний склад армії С.Височана. Він відзначав: «Народний рух набрав дійсно великого розмаху. За даними сучасників, армія Височана нараховувала 15 тисяч чоловік. Такої великої ударної сили, об'єднаної під одним керівництвом, не було в цей час у всій Західній Україні, навіть у Поділлі. Якщо в селянському русі на Галицькому Прикарпатті в період найбільшого піднесення восени 1648 р. взяло участь близько 30 тисяч чоловік, то половина з них припадає на армію Височана».⁷ Отже, неможливо погодитися з твердженням вченого, що «цей факт свідчить про особливі великі військові й організаторські здібності Семена Височана, якого на той тогочасна шляхта назвала «найпершим вождем»».⁸

У 1972 р. видавництво «Наукова думка» видало книгу В.В.Грабовецького «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.»⁹, яка одержала схвальну оцінку з боку провідних істориків України. На думку вченого, народно-визвольна війна «підняла на класи

проти польсько-шляхетського гніту широкої маси поневоленого українського народу. Під козацькими прапорами збиралося все, що було вкрай пригнічене, поневолене шляхтичем, магнатом. Народ йшов у бій і вимагав класового ворога-гнобителя». ¹⁰ На глибоке переконання історика, з допомогою Хмельницького під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями влітку 1648 р. «завдавали смертельного удару Речі Посполитій, підірвавши її присутність в Європі, дезорганізували шляхетські війська, польський уряд і примусили його шукати шляхів до примирення із запорізьким військом». ¹¹

На основі великої кількості джерельних матеріалів, які вчений до наукового обігу ввів вперше, було доведено, що визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького зробила великий вплив на піднесення українського руху в Галичині та Закарпатті. Так, в 1648 р. відбулися два великі напади опришків у Сяноцькій землі. «Перший стався «нічним способом» на Новотанецький замок з 9 на 10 травня. Ініціаторами цього заходу були селяни Вислока». 120 чоловік озброєні рушницями й іншою важільною зброєю, при безпосередній допомозі і керівництві опришківських опришків, які були закликані на підтримку, напали на замок. Цей загін мав на меті звільнити з кайданів арештованих і засуджених опришків». ¹²

Інчна увага в працях В.В.Грабовецького приділена облозі Богданом Хмельницьким древнього Львова у 1648 р. Дослідник констатував, що «після вступу Високого замку фактично доля Львова була в руках Хмельницького. Як гетьман, не маючи наміру нищити його (на що зазіхали татари), почав вести переговори з місцевими властями. Шляхетські мемуаристи намагаються засвідчити, що внаслідок мужності і сильного опору шляхетсько-католицького фронту Хмельницькому не вдалося здобути Львова». ¹³ З таким твердженням В.В.Грабовецький рішуче не погодився: «Історичні факти свідчують, що гетьман Хмельницький прихильно ставився до Львова, не наважився його руйнувати, маючи там своїх прихильників, і обмежився викупом. Це викликає сумнів, що такими прихильниками козаків були українські козаки, а також члени Ставропігійського братства. Українські передміщани вивалили гармати в замок, вказували до нього таємний вхід, інформували козаків про слабкі місця Львівської фортеці». ¹⁴ Загальновідомо, що перебуваючи під Львовом, Хмельницький почав встановлювати дружні зв'язки з Молдавєю і Угорщиною, зокрема, почав переговори з молдавським князем Юрієм Ракоці. Саме тоді запорізькі козаки побували в Закарпатті, що зафіксовано в історичних джерелах.

Іменем Богдана Хмельницького історики пов'язують один з етапів утвердження Україною своєї державності. Після успішних дій запорізького війська під Зборовом і Збаражем гетьман підписав з поляками Зборівську угоду 1649 р., в результаті якої «в трьох воеводствах – Київському, Брацлавському, Брацлавському – не мали права бути поляки. Ці воеводства

входили до складу новоствореної держави Хмельницького, який мав право мати 40 тисяч козацького війська. На території Української держави заборонялася діяльність католицької церкви і ордену єзуїтів, унія мала бути скасована, а православний київський митрополит мав право брати участь у сеймі. Всього у Зборівському договорі записано 18 пунктів, які фактично давали основи для зміцнення козацької влади на Україні».

Де б не з'являлися війська Хмельницького, всюди їх підтримувало місцеве населення. Молдавські походи гетьмана активізували і тут опришків. Про це свідчать «Записки» архідиякона Аллепського, які наводить у своїй праці В.В.Грабовецький: «Замішання оточувало нас з усіх боків... В нас не було можливості рушитися ні в землю козаків, ні назад, бо всі жителі країни зробилися розбійниками і бродягами та вбивали на шляхах всякого, хто рятувався втечею».¹⁵ Автори колективної монографії «Північна Буковина: минуле і сучасне» (Ужгород, 1969) роблять висновок, що «у роки визвольної війни українського народу проти польської шляхти (1649–1654) багато буковинських селян, розправившись із «своїми» феодалами, втікали в загоны Богдана Хмельницького. Ці втечі набрали масового характеру, коли війська Хмельницького вступили на Західну Україну. В жовтні 1649 року сеймом послі Галицької і Тереховлянської землі зажадали від молдавського господаря створити застави на кордоні з тим, щоб не допускати повстанців селян з Буковини». Тісні зв'язки з Хмельницьким мав молдавський опришок Харечко.

У 1992–1993 рр. В.В.Грабовецький опублікував цілу низку праць про відгомін народно-визвольної війни на західноукраїнських землях. Це такі роботи, як «Літопис запорізького козацтва», «Роль запорізького козацтва в історії Галичини», «Документи про перший похід запорізьких козаків на Прикарпаття», «Дмитро Яворницький – визначний історик запорізького козацтва», «Були колись запорожці, вміли панувати», «Йшов до брата брат», «Роль запорізького козацтва в історії Галичини» та ін. У цих та деяких інших своїх працях В.В.Грабовецький переконливо довів, що визвольна армія Хмельницького безпосередньо вплинула на піднесення західноукраїнського повстання. «Гетьман Хмельницький надавав йому великого значення, сприяв його розвитку. Значну роль у цьому відігравали повстанці Хмельницького і ударні групи козацьких загонів під проводом полковників Товпиги, Капусти, Головацького, Путіяна, Кривоноса та сотників в кількості 45 тисяч чоловік. Вони вселили у незадоволені маси віру на визволення, активізували на боротьбу приблизно тисячну армію повстанців, більша частина яких діяла на Прикарпатті і зосередилася в основному у двох великих вогнищах: на Покутті під проводом Семена Височана і на Калущині під керівництвом Івана Грибівського». Семена Височана В.В.Грабовецький справедливо вважав «Хмельницьким Галицької землі».

У 1991 р. В.В.Грабовецький написав змістовну працю «Де могили»

гетьманів?», яка була надрукована на сторінках львівського журналу "Дзвін". Чимало уваги в ній присвячено і Богдану Хмельницькому, який помер у 1657 р., причому, при загадкових обставинах. Видатний український історик Михайло Грушевський так писав у своїй праці «Про життя козацького Богдана Хмельницького»: «Напис на табличці в церкві Суботинській показує на те місце, де був похований Хмельницький, але тієї його там нема. Як поляки кілька літ пізніше здобули Чигирин в поході, Степан Чарнецький, їх начальник, казав викинути кості Богданові на глум і наругу. Та наругу і неславу зробив тільки собі і землякам своїм тим, що наругався з мертвого тіла чоловіка, котрого не міг подолати, коли він був живий».

Сьогодні академік В.В.Грабовецький продовжує досліджувати історію запорізького козацтва і народно-визвольної війни 1648-1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького. Чекають свого часу його нові праці «Визвольні походи запорізьких козаків на західноукраїнських землях в кінці XVI - початку XVII століть» (55 с.), «Роль запорізького козацтва в історії західноукраїнських земель» (500 с.), «Відображення визвольних походів козацько-селянських військ під проводом Богдана Хмельницького в 1648-1654 роках в народній творчості, художній літературі і мистецтві» (28 с.), «Пам'ятник - некрополь козацькі могили під Берестечком» (35 с.).

«В.Грабовецький не лише виявив нові документи і написав праці з історії козацтва, – писав професор В.Полек, – але й колекціонує з даної проблеми фотодокументи, художні і мистецькі твори, сам розробляє карти, схеми, малює літопис Запорізького козацтва, крилаті вислови про козаків».¹⁶ В 1991 р. В.В.Грабовецький в Івано-Франківську організував виставку історико-культуричних творів присвячених 500-річчю виникнення запорізького козацтва. Ця колекція побудована виключно з експонатів власного архіву-колекції В.В.Грабовецького. До колекції ввійшли архівні документи, друковані книги, зокрема, художні твори. Образотворче мистецтво представлено творами М.Пласюка, М.Самокиша, О.Сластіона, С.Васильківського, Ф.Красицького, М.Дерегуса, А.Монастирського, П.Заливахи та ін. На виставці можна було побачити найкращі зразки графіки і скульптури про запорізьке козацтво. Найближчий інтерес становлять гетьманська булава, шабля, спис, бунчук, вистопи.

В.В.Грабовецький активно працює над виготовленням схем і рисунків, які відображають козацькі походи, битви. Це теж можна було побачити на виставці. На відвідувачів грізно звернули свої погляди з портретів кошові Іван Сірко і Кость Гордієнко, останній кошовий Запорізької Січі Петро Славинський. Один з відвідувачів виставки у книзі відгуків зробив такий висновок: «Слава професорові Володимирові Грабовецькому і його невсипущій, невпинній праці. Праці шановного професора і зібрані ним матеріали, реліквії про славне козацтво... переполюють кожного любов'ю до історії України,

виховують національну свідомість та історичну пам'ять, наочно доводять, що народ наш є, народ наш вічно буде».¹⁷

1. Володимир Васильович Грабовецький. Бібліографічний покажчик.- Івано-Франківськ, 1993.
2. Там само.
3. Грабовецький В. Семен Височан. До 400-х роковин Богдана Хмельницького. Івано-Франківськ, 1995.- С.5.
4. Там само.- С.7.
5. Там само.
6. Там само.- С.17.
7. Там само.
8. Там само.
9. Грабовецький В.В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.- К., 1972.
10. Там само.- С.3.
11. Там само.- С.52.
12. Там само.- С.60-61.
13. Там само.- С.69.
14. Там само.- С.70.
15. Там само.
16. Виставка історико-культурних творів присвячених 500-річчю виникнення Запорізького козацтва.- Івано-Франківськ, 1991.- С.5.
17. Михайлина П., Вуянко М. Названа праця.- С.84.